

‘Not all heroes wear capes’

Tweeluiken burgerschap en geschiedenis voor pabostudenten

Het vak geschiedenis biedt veel mogelijkheden om met kinderen en jongeren aan de slag te gaan met burgerschapsvorming. Vier pabodocenten maakten in het kader van de professionele leergemeenschap Geschiedenis & Burgerschap een aantal lessen voor de lerarenopleidingen waarin ze de perspectieven van het vak geschiedenis verbinden aan burgerschapsvorming.

Christie Sluiter-Siegersma is docent geschiedenis en lerarenopleider aan Hogeschool Windesheim.

Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze.¹ Dit is de burgerschapsopdracht voor het funderend onderwijs in een notendop. De nieuwe wet van 2021 geeft scholen meer duidelijkheid over deze opdracht en maakt deze tevens minder vrijblijvend. Scholen dienen zichtbaar te maken op welke wijze zij deze opgave vormgeven. Daarbij lopen ze tegen verschillende uitdagingen aan, onder andere de beperkte beschikbaarheid van lesmateriaal dat specifiek gericht is op het ontwikkelen van burgerschapsvaardigheden.

In deze context werd met subsidie van het ministerie van OCW, in opdracht van de VGN, de

professionele leergemeenschap (PLG) Geschiedenis & Burgerschap opgericht. Het vak geschiedenis en het historische denken en redeneren bieden namelijk uitstekende kansen om met vaardigheden rondom burgerschap aan de slag te gaan. De opdracht voor de PLG was dan ook het stimuleren van de bevordering van de ontwikkeling van basisvaardigheden voor burgerschap in de context van geschiedenislessen in het primair onderwijs. Pabodocenten Pim van der Helm (Thomas More Hogeschool), Erlijn Perret (HAN), Christie Sluiter (Hogeschool KPZ) en Ronald Stroo (Hogeschool Leiden) hebben het afgelopen jaar gewerkt aan het ontwikkelen, uitvoeren en bijstellen van lesmateriaal voor docenten van pabo's. Het resultaat is

Joden levend verbrand vanwege de vermeende 'ontheiliging van de gastheer' in Deggen-dorf, 1338. Houtsneede door Michel Wolgemut en Wilhelm Pleyden-wurff. Uit de *Neuren-bergkroniek*, 1493.

Een processie van flagellanten. Schilderij door Francisco Goya, 1812-1814. Collectie: Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.

vier tweeluiken die kunnen worden ingezet op de lerarenopleiding basisonderwijs. Ieder tweeluik bestaat uit twee lessen, waarvan met name het tweede deel gericht is op het in de klas inzetten van de in het eerste deel opgedane kennis en ervaringen. In de tweeluiken is telkens gekozen voor een of meerdere structuurbegrippen of perspectieven van het vak geschiedenis, in combinatie met een specifieke gesprekstechniek uit Radstake's *Je hebt makkelijk praten*.^{2,3}

Epidemieën vergelijken

Derdejaarsstudenten van de pabo aan de Thomas More Hogeschool dachten door middel van (literair-)historisch redeneren na over de overeenkomsten en verschillen in de omgang met een pandemie. Ze vergeleken daarbij de pestepidemie van de veertiende eeuw met de coronacrisis van de eenentwintigste eeuw. Met behulp van (literair-)historische bronnen uit de veertiende en de eenentwintigste eeuw vergeleken zij een aantal aspecten van epidemieën: het ziektebeeld, de reactie van de overheid en de reacties in de maatschappij. Zo lasen de studenten in het eerste deel van het tweeluik onder andere een gedeelte uit het *Boec vander wraken* van Jan van Boendale uit 1351. Ze ontdekten dat Joden volgens Van Boendale schuldig waren aan het ontstaan van de pest. Zij zouden 'Alle putten verre ende bi / Doen veninen telker stede' (ze vergiftigden de waterputten).⁴ Men zocht naar een zondebok. Dit was een middeleeuwse reactie op een pandemie als straf van God, maar deze reactie is niet exclusief middeleeuws. Corona zou volgens complotdenkers veroorzaakt zijn door een perverse elite die uit was op wereldmacht. De studenten kregen inzicht in standplaatsgebondenheid door de middeleeuwse reactie te vergelijken met verschillende bronnen uit 2020, onder andere een tekst waarin kritiek

werd geuit op de samenstelling van het Outbreak Management Team. Op basis van deze bronnen moesten de studenten een voorlopig advies formuleren voor het ministerie van Algemene Zaken over de samenstelling van het Outbreak Management Team.

In het tweede deel van het tweeluik dachten studenten na over hoe je spreekt over een aan een epidemie gerelateerd controversieel onderwerp en hoe je feit van fictie kunt onderscheiden. Op basis van bronnen gingen de studenten twee keer met elkaar in debat. Het eerste debat had een statische vorm, waarbij studenten van tevoren een bepaald standpunt moesten innemen. Aan de hand van de stelling 'De flagellanten zijn heiligschenners

'In de tweeluiken is gekozen voor een of meerdere structuurbegrippen of perspectieven van het vak geschiedenis'

en paniekzaaiers geweest die de bacterie slechts verspreid hebben' gingen de twee groepen met elkaar in discussie. De tweede stelling 'Bewegingen als Viruswaarheid moeten de vrijheid krijgen om te zeggen wat ze denken' werd in een dynamisch debat besproken. Bij beide stellingen kregen de studenten de gelegenheid om argumenten te verzamelen op basis van vooraf door de docent geselecteerde bronnen. Ze sloten de les af met een definitief advies aan het ministerie en een reflectie op de les over het bespreken van controversiële onderwerpen in de klas. De manier waarop historische bronnen werden gecombineerd met verschillende debatvormen in dit tweeluik, bood de studenten gereedschap om in hun toekomstige klassen aan de slag te gaan met schurende maatschappelijke kwesties. ▶

¹ Artikel 8, lid 3 van de Wet op het primair onderwijs.

² Fred Janssen, Hans Hulshof en Klaas van Veen, *Wat is echt de moeite waard om te onderwijzen? Een perspectiefgerichte benadering* (ICLON & RuG), p. 149.

³ Hester Radstake, *Je hebt makkelijk praten. Handleiding bij het begeleiden van gesprekken over maatschappelijk gevoelige onderwerpen in de klas* (Stichting School & Veiligheid, 2016).

⁴ Jan van Boendale, *Boek van de wraak Gods*, vert. Wim van Anrooij (Querido, 1994).

5 Maartje Duin i.s.m. Peggy Bouva (2020, 19 juli). 'Wat nu?', aflevering 8 van *De plantage van onze voorouders* (NPO Radio 1/VPRO).

6 'De razzia van 17 op 18 november 1942', pdf via oorloginnijmegen.nl.

Ongemakkelijke gesprekken

In dit tweeluik over het Nederlandse slavernijverleden stond de podcastserie *De plantage van onze voorouders* van Maartje Duin en Peggy Bouva centraal.⁵ Aan de hand van de recente excuses van de koning tijdens Ketikoti en geselecteerde fragmenten uit de podcast gingen tweedejaars pabostudenten van Hogeschool Leiden met elkaar in gesprek over het slavernijverleden van Nederland in het algemeen en het verhaal van Peggy Bouva en Maartje Duin in het bijzonder. Het onderzoekende, open gesprek vond plaats in een kring en ging in op vragen als 'Welke ervaringen heb jij zelf met (institutioneel) racisme?', 'Welk verband zie jij tussen het slavernijverleden en hedendaags racisme?', 'Wat vind jij van de excuses die onze regering en koning hebben gemaakt?' en 'Waarom zijn deze excuses wel of niet nodig volgens jou?' Het is goed om hierbij de adviezen van Radstake (2016) in acht te nemen, omdat dit gesprek voor studenten ingewikkeld kan worden. Na een korte reflectie op de les kregen de studenten ter voorbereiding op de tweede les de opdracht om alle acht afleveringen van de podcast te beluisteren. In de tweede les stond het controversiële, schurende gesprek centraal. De studenten gingen in groepen aan de slag. Elk groepje kreeg een

envelop met kaartjes waarop uitspraken stonden uit de podcast, met daarbij de opdracht deze te koppelen aan de hoofdpersonen uit de podcastserie. Vervolgens beluisterden ze vier andere fragmenten uit de podcast en brachten ze aan de hand van een werkblad in kaart waarom het hier gevoelige of spannende gesprekken betrof. Waar schuurde het? Wat maakte het gesprek ongemakkelijk? Toen de redenen voor ongemak tijdens een gesprek duidelijk waren, gingen de studenten in gesprek over het voeren van dit soort gesprekken in hun klas. Hiervoor bestudeerden ze eerst het vierde hoofdstuk uit *Je hebt makkelijk praten* van Radstake. In tweetallen bepaalden zij welke aandachtspunten uit haar boek van toepassing zijn voor het basisonderwijs. Deze noteerden zij op een werkblad.

Het tweeluik werd afgesloten met een reflectie op de lessen en de gesprekken. Waren er momenten waarop zij zich (niet) veilig voelden? Welke tips van Radstake hadden hen dan geholpen? En welke vragen zouden zij willen stellen tijdens een gastles van Peggy en Maartje? Dat dit gastcollege er daadwerkelijk kwam, zorgde voor een bijzondere afsluiting van een waardevol tweeluik dat studenten concrete handvatten gaf om met de kinderen in hun klas gevoelige onderwerpen te bespreken.

Plantage met kokospalmen in Nederlands-Indië. Schenking van J.C.P. Bierens de Haan. Collectie: Rijksmuseum Amsterdam.

Geallieerde parachutisten landen in Nederland tijdens Operatie Market Garden, september 1944. Ministerie van Defensie. Collectie: National Archives at College Park.

Lokale grensverhalen

Leraren van een basisschool in Gelderland gingen tijdens een workshop op school aan de slag met grensverhalen: verhalen van mensen uit het grensgebied tussen Nederland en Duitsland. Ze voerden met elkaar gesprekken over persoonlijke verhalen van historische personen uit de eigen omgeving in de tijd van de Duitse bezetting. In deze verhalen werd duidelijk voor welke dilemma's politieagenten en andere ambtenaren in overheidsdienst tijdens de bezetting kwamen te staan en onder welke omstandigheden zij keuzes maakten die leidden tot daden van verzet, collaboratie of verraad. Voorafgaand aan de workshop lazen de leraren het verhaal van de Nijmeegse razzia van 17 en 18 november 1942.⁶ Tijdens de workshop hoorden en lazen ze de verhalen van lokale ambtenaren, waaronder een familieverhaal. De leraren voerden vervolgens in groepen met een *memorybox* associatieve gesprekken over de persoonlijke verhalen die ze hoorden en lazen. In een *memorybox* zitten attributen die verwijzen naar de verschillende gebeurtenissen en keuzes waarmee de agent of ambtenaar te maken kreeg. In het deksel van de box staan een aantal richtinggevende vragen voor het associatiegesprek. Hierdoor wordt duidelijk welke rol een bepaald voorwerp speelde in het verhaal en hoe dit van invloed was op de keuzes die de historische persoon maakte. De vraag of, hoe en waarom er in het verhaal collaboratie, verzet of gedwongen aanpassing aan de orde was, kwam steeds terug in de gesprekken. In de tweede les van het tweeluik kozen de leraren zelf een lokaal verhaal uit en werkten ze in groepen aan een *memorybox* voor hun eigen klas. Ze kregen zo een direct toepasbare werkvorm om samen met hun (bovenbouw)groep met een

multiperspectieve bril naar de lokale oorlogsgeschiedenis te kijken en met hen in gesprek te gaan over dilemma's rondom collaboratie, verzet en gedwongen aanpassing.

Perspectieven op 'Ons Indië'

Het verhaal van de grootouders van Christie Sluiter was de aanleiding voor een tweeluik voor tweedejaars pabostudenten van Hogeschool KPZ over de omgang met 'Ons Indië'. Indië was een gespreksonderwerp tussen Christie en haar grootouders dat net zo snel eindigde als het begon. Een gesprek over Indië was voor haar oma moeilijk, omdat haar eerste man er stierf toen hij in een hinderlaag reed tijdens de gewelddadige Bersiapperiode in de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Christies oma hertrouwde met haar opa, die ook werd opgeroepen naar Nederlands-Indië.

'De vraag of, hoe en waarom er collaboratie, verzet of gedwongen aanpassing aan de orde was, kwam steeds terug in de gesprekken'

De dagboeken die hij bijhield over deze periode vertellen iets over zijn perspectief op dit voor veel studenten onbekende deel van het Nederlandse verleden. Samen met andere persoonlijke verhalen uit deze periode vormden ze een waardevolle bron in dit tweeluik.

Een ander bijzonder perspectief kwam van gastdocent Johan Birnie van het Landelijk Steunpunt Gastprekers Westerbork. Zijn verhaal vormde het eerste deel van het tweeluik. Zijn openingswoorden geven de waarde aan van het inzetten van persoonlijke perspectieven: 'Ik wil mijn verhaal ►

7 Suzanne Liem, *De weduwen van Rawagede* (Amsterdam University Press, 2018), pp. 5-9.

8 Coen Verbraak, *Onze jongens op Java* (2019, december) (NPO/BNN-VARA).

9 Zie onder andere: Jaap Patist en Bjorn Warnsink, 'Lesgeven over gevoelige onderwerpen. Het aangaan van moeilijke gesprekken in de klas', *Kleio 4* (VGN, 2017), pp. 44-47.

vertellen, omdat mijn verhaal nu weer opnieuw gemaakt wordt. Kijk maar naar Oekraïne, kijk maar naar Israël.' De ervaringen met het geweld van de Japanners tijdens de bezetting van het toenmalige Nederlands-Indië, de angst en de blijvende sporen die de ervaringen achterlieten in zijn leven, gaven de studenten een indringend beeld van wat oorlog met een mens, een kind, kan doen. Dat Birnie nu bewust zijn verhaal vertelde om duidelijk te maken dat een vijand ook een vriend kan worden, bijvoorbeeld wanneer hij jou beschermt tegen ander geweld, was voor de studenten een voorbeeld van hoe je perspectief in de tijd kan veranderen.

Vriend of vijand?

In het tweede deel van het tweeluik was de vraag 'vriend of vijand?' het uitgangspunt. De studenten beantwoordden deze vraag vanuit verschillende historische narratieven en ontdekten dat iemand een vriend kan zijn voor de een en een vijand voor de ander. Een tekst uit *De Weduwen van Rawagede* van Suzanne Liem, fragmenten uit de documentaire *Onze jongens op Java*, het verhaal van de grootouders van Christie Sluiter en het verhaal van de gast spreker gaven elk een ander antwoord op deze vraag.^{7,8} Dat zorgde voor boeiende gesprekken over multiperspectiviteit. Het narratief van de gast spreker werkte daarin als een hoopgevend kader en voorkwam dat het tweeluik verzandde in 'nietszeggende neutraliteit' vanwege de veelheid aan perspectieven. De boodschap te stoppen met haten en aandacht te geven aan datgene waarvan je wilt dat het groeit, gaf hoop aan studenten die een polariserend klimaat niet alleen tegenkomen in het klaslokaal op de basisschool maar waar ze zelf ook mee te maken hebben. Een reflectief gesprek over de persoonlijke lessen uit de gastles en over

de meerwaarde van een dialoog met een gast spreker in de klas vormde een belangrijk onderdeel om tot deze conclusie te komen.

De kracht van verhalen en dialoog

In alle tweeluiken werd duidelijk dat het vak geschiedenis van grote waarde is voor het aanleren van burgerschapsvaardigheden. Door middel van verschillende historische bronnen, dialoog en debat vergrootten studenten hun inlevingsvermogen in verschillende gezichtspunten en ervaringen. Historische denkvaardigheden rondom multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid kregen dankzij de persoonlijke verhalen van mensen meer betekenis voor de studenten. Hun verhalen maakten duidelijk dat iedereen op zijn manier een verschil kan maken in de eigen tijd. Of zoals een student het zei: 'Not all heroes wear capes.' Het gaf studenten inspiratie en praktische handreikingen voor een les in hun eigen klas op de basisschool. De tweeluiken van deze PLG zijn vanuit de intentionele benadering van burgerschapsonderwijs vormgegeven. Dat betekent dat de lessen zijn voorbereid, ingepland en uitgevoerd binnen en in samenhang met een bestaand curriculum, op basis van zorgvuldig geselecteerde bronnen en verhalen. Er blijft echter behoefte aan materiaal dat (aankomende) leraren handvatten biedt om goed burgerschap zelf voor te leven wanneer de dagelijkse schoolpraktijk daar om vraagt.⁹ De ontwikkeling van meer materiaal vanuit de incidentele benadering van burgerschapsonderwijs zou een mooi vervolg zijn op deze PLG. ●

Een groep Indonesische militairen voor de ruïne van de uitgebrande Pasar Gede, 1949. Foto: Th. van de Burgt. Collectie: Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië/Nationaal Archief.

De vier tweeluiken zijn te downloaden op vgnkleio.nl.

